

Johannes Pedersen og dansk islamforskning i mellemkrigstiden

Nøgleord

Johannes Pedersen; Mellemkrigstiden;
islamforskning; Det Gamle Testamente

Abstract Artiklen vil med udgangspunkt i Johannes Pedersens efterladte papirer dokumentere, hvorledes en forskerkarriere, oprindeligt planlagt til studiet af Det Gamle Testamente, gennem studieophold hos flere af Europas førende orientaler i årene mellem 1909 og 1912 endte ud med være rettet mod det arabiske og islam.

Johannes Pedersen (1883-1977) er uden sammenligning den mest betydningsfulde danske islamforsker overhovedet. Han blev student med udmærkelse fra Sorø Akademi i 1902 og blev efterfølgende indskrevet som studerende på Det Teologiske Fakultet ved Københavns Universitet. Her dukkede han snart op hos professor Frants Buhl (1850-1932) for at følge hans undervisning i arabisk og aramæisk. Buhl havde i årene fra 1890 til 1898 været professor i Det Gamle Testamente ved universitetet i Leipzig, men vendte i 1898 tilbage til Københavns Universitet for at overtage professoratet i semitisk-østerlandsk filologi, der samme år var blevet ledigt ved A.F. van Mehrens (1822-1907) afgang. Buhl havde et klart blik for Pedersens særlige filologiske begavelse og var gennem hele hans studietid en støtte for ham.¹

1. Buhls datter huskede Pedersen som sin fars foretrukne studerende. I et brev til Pedersen dateret 26. juni 1960 fortæller Skat Arildsen, at han havde besøgt Ingeborg Buhl på Roskilde Adelige Jomfrukloster, hvor hun hele to gange indtrængende bad ham om at anmode Pedersen om at ringe til hende for at aftale et besøg. Hun skulle have opfordret ham til "ved Haarene at tvinge Prof. Johs. Pedersen herved! Jeg vil saa gerne endnu en gang hilse på min Faders efterfølger" (Håndskriftsamlingen på Det Kongelige Bibliotek, ACC 1974/97 kasse 1).

Pedersen, teologien og Det Gamle Testamente

I første omgang var der dog ikke noget, der antydede, at islam skulle blive en del af den unge studerendes fremtidige faglige

felt. Dansk teologisk forskning blev fra begyndelsen af 1880'erne med Buhls udnævnelse som professor i Det Gamle Testamente i 1880² langsomt en del af det nye kritiske studium af Det Gamle Testamente, der var vokset frem ved flere tyske universiteter. Grundige og omhyggelige filologiske studier af Det Gamle Testaments forskellige skrifter havde dokumenteret, at teksterne havde været igennem flere redaktioner, i takt med at den gamle israelitiske religion havde forandret sig i mødet med kanaanæisk religion efter indvandringen til Kanaans land omkring 1200 f.v.t. (Otzen 1977, 68ff.).³ Den såkaldt bibelkritiske forskning⁴ forbindes først og fremmest med den tyske gammeltestamentlige forsker Julius Wellhausen (1844-1918), der inspireret af dette også gennemførte omfattende studier af det præislamiske Arabien i forsøget på ad den vej at afdække israeliternes reaktion på andre religiøse og kulturelle traditioner (Wellhausen 1883; Nicholson 1998). Buhl så i begyndelsen skeptisk på de resultater, de bibelkritiske studier fremlagde, men erkendte efter nogen tøven, at de nye metodiske og videnskabelige tilgange til Det Gamle Testaments forskellige skrifter var uomgængelige (Pedersen 1933; 1934b; 1934c), og blev efterfølgende med sine studier af dele af Det Gamle Testamente en internationalt anerkendt forsker.⁵

Derfor var det ikke nogen overraskelse, at Pedersen besvarede en prisopgave formuleret af Det Teologiske Fakultet for året 1904-1905. Det stillede spørgsmål lød: *Hvorvidt have de nyere Undersøgelser over de israelitiske Stammers Indvandring i Kanaan bidraget til at kaste Lys over denne Periode af Israels Historie?* Prisopgaven var formelt stillet af Det Teologiske Fakultet, men det ligger nær at antage, at Buhl gennem sin tidligere ansættelse og sit nære samarbejde med enkelte af fakultetets ansatte havde en finger med i spillet. Pedersen udarbejdede en besvarelse på 319 håndskrevne kvartsider, der i dag findes i Rigsarkivet,⁶ og som blev belønnet med en guldmedalje. Der var

2. Buhl blev i 1874 dr.phil. på en afhandling om arabisk grammatik, stærkt opmuntret hertil af van Mehren, der selv havde arbejdet indgående med arabisk grammatik (Løkkegaard 1992).

3. Otzen er en af Johannes Pedersens mange elever og har i sit faglige virke været påvirket af ham.

4. Jf. Leif Granes bidrag om dansk

teologisk forskning i slutningen af 1800- og begyndelsen af 1900-tallet (1980). Grane anfører, at det var mere konservative kirkelige kredse, der i 1890 førte til, at Buhl besluttede at modtage en kaldelse til professor i Leipzig (443f). En anden forklaring gives af Pedersen (1933, 92). For bibelkritikken, se Lemche (2008).

5. Buhl skrev adskillige bidrag om

den nye bibelkritiske tilgang til studiet af Det Gamle Testamente, se bl.a. Buhl (1884). Om Buhl, se også Høgenhaven (2015).

6. Rigsarkivet, Københavns Universitet, Konsistorium, Belønnede Prisopgaver, Løbenummer 1223-57.

derfor ikke på Københavns Universitet tvivl om, at Pedersen skulle støttes med stipendier, så han kunne fortsætte sine studier i udlandet. Han blev cand.theol. i januar 1908 og tilbragte årene fra 1909 til 1912 som studerende hos en række af datidens førende orientaler, bl.a. Snouck Hurgronje (1857-1936) i Leiden, arabisten August Fischer (1865-1949) i Leipzig og i foråret og den tidlige sommer 1912 hos Ignaz Goldziher (1850-1921) i Budapest. Under påvirkning af ikke mindst Snouck Hurgronje nåede Pedersen den konklusion, at han måtte træffe et valg om den vej, hans fremtidige studier skulle følge, og her valgte han arabisk og hebræisk frem for assyriologi og andre af oldtidens semitiske sprog skrevet med kileskrift.⁷

Det blev dog i første omgang det hebraiske og det israelitiske frem for det arabiske og islam, der kom til at stå centralt i hans tidlige forskning. I 1912 blev han dr.phil. på en afhandling om *Den semitiske ed og beslægtede Begreber samt Edens Stilling i Islam*. Hans veludviklede filologiske evner havde allerede i 1909 båret frugt i et samarbejde med religionshistorikeren Edvard Lehmann (1862-1930), med hvem han i 1909 udgav *Bibelbog for Skole og Hjem, Uddrag af Bibelen i ny Oversættelse*, hvor Pedersen oversatte flere af skrifterne fra Det Gamle Testamente til dansk, ligesom han til en udgave af Det Gamle Testamente redigeret af Buhl bidrog med oversættelser af *Ruths Bog* og *Esthers Bog*. I 1916 blev Pedersen ansat som docent i Det Gamle Testamente og fordybede sig i de følgende år i studiet af Det Gamle Testamente. En oversigt over de forelæsninger, han tilbød som docent i årene fra 1916 til 1920, findes i *Forelæsninger og Øvelser ved Københavns Universitet og den polytekniske Læreranstalt 1851-1920*, hvor det fremgår, at Pedersen meget målrettet brugte sine forelæsninger til at afprøve og finpudse de synspunkter, han i 1920 fremlagde i *Israel I-II*.⁸

7. Dette har han forklaret i flere omgange i sin omfattende brevveksling med internationale kolleger og med forskellige forlag, således bl.a. i et brev til Dr. Ghulam Jarwar dateret 10. november 1959 (ACC 1974/97, kasse 20), hvor han skriver: "In Germany I studied the cuneiform languages, Assyrian and Babylonian, but when I saw that I had to make the choice between the Western and the Eastern branch of the Semitic languages, I decided to keep to the Western one." Til Fischer Verlag udarbejdede Pedersen et vita dateret 2.6.63, hvor han om sit studieophold i Leipzig skrev: "Es wurde ihm jetzt klar, dass er zwischen dem östlichen (keilschriftlichen) und dem westli-

chen (Hebr., Ara., Arab.) Teil der semitischen Sprachen als Hauptintresse wählen müsste. Trotz dem Reiz der ältesten Kulturen war er doch mit dem Arabischen so weit gekommen, dass ein tieferes Studium der Islam ihn heranzog. Er verbrachte deshalb ein halbes Jahr in Leiden (1910-11) bei Snouck Hurgronje, neben Goldziher, der Begründer neueren Islamwissenschaft in Europa." (ACC 1974/97 kasse 21).

8. *Israel I-II. Sjæleliv og Samfundsliv*. Bogen udkom i nye reviderede udgaver i 1934, 1958 og 1972 og i en engelsk oversættelse i 1926 med reviderede udgaver i 1946 og 1959. Anden del af værket, *Israel III-IV. Hellighed og Guddommelighed*, udkom på dansk i 1934 og i ny revideret udgave i 1960. Oversættelsen til engelsk udkom i 1940 med en revideret udgave i 1959. Se også Hammershaimb (1978).

Studieopholdet i Cairo

Det står imidlertid klart, at Pedersen efter hjemkomsten fra sine studieophold i 1912 fortsat var stærkt opsat på igen at komme til udlandet for at videreudvikle sine færdigheder. Derfor fremsendte han en ansøgning til Carlsbergfondet dateret 14. november 1913 om støtte til gennemførelse af et længere studieophold i Mellemøsten. Tidspunktet er interessant, fordi det antyder, at hans udlandsophold fra 1909 til 1912 havde skærpet hans interesser for det arabiske og, som vi skal se i det efterfølgende, det mere samtidige. Ansøgningen til Carlsbergfondet var vedlagt en støtteerklæring fra Buhl, der helhjertet støttede hans planer om et længerevarende studieophold i Orienten. I ansøgningen skriver Pedersen:

Jeg undertegnede tillader mig herved at ansøge den høje Direktion for Carlsbergfondet om, at der for Aaret 1915 maa blive bevilget mig en Understøttelse paa 5000 Kr. til en Studierejse i Orienten. Mit Formaal med en saadan Rejse er at skaffe mig selvstændigt Kendskab, saavel sprogligt som kulturelt, til den nulevende arabisktalende Orient, idet jeg venter, at et saadant Kendskab vil være af stor Betydning for mine Studier og vejlede mig til en mere indtrængende Forstaaelse af den fortidige Orient, som jeg hidtil har beskæftiget mig med i mit videnskabelige Arbejde. Naar jeg allerede nu fremkommer med denne Ansøgning, skyldes det mit Ønske om at have saa megen Tid som muligt til at forberede min Rejse. (Carlsbergfondets arkiv C.F.D. 1914/1915, nr. 143)

Det står ikke klart, hvorfor han ønskede at gennemføre studieopholdet midt i et stort anlagt studie af israelitternes historie, men af ansøgningen fremgår det klart og tydeligt, at han havde fået en større interesse for “den nulevende arabisktalende Orient”, fordi en sådan ville kunne skærpe hans forståelse af “den fortidige Orient, som jeg hidtil har beskæftiget mig med i mit videnskabelige Arbejde”. At han var fast besluttet på at sætte sine studier af det gamle Israel på pause, bekræftes også af et postkort, han sendte til August Fischer i Leipzig, dateret 23. maj 1914:

Sehr verehrter Herr Geheimrat! Gestern erhielt ich von den Direktion des Carlsbergfond die für mich sehr

9. Samtlige breve og postkort fra August Fischer til Pedersen om dette findes i Håndskriftsamlingen, Det Kongelige Bibliotek, ACC 1974/97, kasse 4.

erfreuliche Nachricht, dass man mir 5000 Kronen für eine Orientreise bewilligt hat. Ich werde damit im nächsten Jahr vorläufig nicht an dem Wörterbuch mitarbeiten können. (Det Kongelige Bibliotek ACC 1974/97 kasse 4)

Fischer havde haft Pedersen som studerende i Leipzig i 1909-10, og også han havde et klart blik for hans betydelige filologiske evner. Derfor knyttede han ham til et stort anlagt ordbogsprojekt, han havde sat i gang, og som Pedersen var tilknyttet en år-række.⁹ Fischers ordbogsprojekt blev aldrig afsluttet, men Pedersen fik efter sit ophold i Cairo 1920-21 igen tilknytning til projektet.

Første Verdenskrigs udbrud i august 1914 gjorde det imidlertid umuligt for Pedersen at gennemføre sin studierejse som planlagt, og derfor søgte han i 1916 en stilling som docent i Det Gamle Testamente ved Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, hvor han arbejdede videre med sine studier af det gamle Israels religion og kultur. Men ønsket om et længerevarende studieophold i Mellemøsten (eller Orienten, som han skrev i sine ansøgninger både i 1913 og i 1920) havde han fortsat, og derfor henvendte han sig 4. maj 1920 til Carlsbergfondet med anmodning om, at den ubrugte bevilling fra 1914 kunne forhøjes med yderligere 5.000 kr. under henvisning til, at prisniveauet siden 1914 var steget betydeligt (Carlsbergfondets arkiv 1919-1920, ansøgning no. 319). Allerede den 7. maj lod fondet Pedersen forstå, at ekstrabevillingen var imødekommet, og dermed var vejen banet for, at han kunne gennemføre det studieophold, han allerede i 1913 havde taget initiativ til at få sat i stand. Første del af hans studier af det gamle Israel var i mellemtiden blevet afsluttet, og kort tid efter hans afrejse til Mellemøsten i august 1920 udkom *Israel I-II. Sjæleliv og Samfundsliv*.

Pedersen havde i sin ansøgning til Carlsbergfondet af november 1913 anført, at han med sit studieophold på den ene side agtede at tilegne sig det moderne arabiske talesprog og på den anden side gennem sit ophold ville tilegne sig en dybere og mere grundfæstet indsigt i den moderne arabisktalende verden. Denne eksplicitte fokusering på det moderne og samtidige var uden tvivl udvirket af den inspiration, Pedersen havde fået af sit ophold hos Snouck Hurgronje i Leiden. Det dokumenteres

10. Der er i Pedersens efterladte papirer en række breve fra kolleger, der takker for det lille skrift, bl.a. fra professor G.R. Driver i Oxford (ACC 1974/97, kasse 4), fra professor emeritus Enno Littmann (kasse 11) og fra Flemming Hvidberg (kasse 8). Pedersen skrev også en kort introduktion ved udgivelsen af Ignaz Goldziher: *Gesammelte Schriften 1-6* (Pedersen 1967-1973).

overbevisende af et lille skrift, Pedersen på vegne af Det Hollandske Akademi og universitetet i Leiden udsendte i 1957 for at markere 100-året for den store hollandske orientalistes fødsel. Kolleger i Holland inviterede i den anledning Pedersen til Leiden for at holde en forelæsning om Hurgronjes betydning for den europæiske orientalistik, og forelæsningen blev efterfølgende publiceret i et særligt tryk (Pedersen 1957)¹⁰

Derfor gjorde Pedersen sig straks fra sin ankomst til Cairo i oktober 1920 store anstrengelser for at finde en person, der kunne sætte ham ind i det moderne talesprog. Han fik her hjælp fra kaptajn Davidsen, der havde boet i byen i en periode (Winther 2006). Den 11. oktober 1920 sendte Davidsen denne besked til Pedersen:

Kære Herr Dr. Pedersen. Den Mand jeg har til Dem, hedder Milåd Eff. Såhib og er special clerck hos Mr. Graham i Finansministeriet. Hans Adresse er Sharia Rushlak, Abdeen 14. Jeg har talt med ham og givet ham Deres Adresse, men maaske De selv vil skrive til ham og fastsætte et Møde. Han er en ualmindelig velegnet Mand og har desuden en særlig videnskabelig Interesse for sit Sprog. (Det Kongelige Bibliotek ACC 1974/97 kasse 3)

Pedersens gamle lærer i Leiden, Snouck Hurgronje, var tydeligvis ikke begejstret for sin elevs valg af sproglærer og skriver i et brev til Pedersen dateret 20. november 1920:

Lieber Freund.
Ihre beiden Briefe aus Cairo habe ich richtig erhalten, und zu meiner grossen Freude bemerkt, dass Sie jetzt mit der Welt des Islams in nähere Berührung getreten sind. Sie müssen den koptischen Lehrer möglichst bald durch einen muslimischen ersetzen. Die Nicht-Muslime sprechen in der ganzen islam. Welt eine eigene Sprache, wie die Juden bei uns. (Det Kongelige Bibliotek ACC 1974/97 kasse 8)

Hurgronjes glæde over, at Pedersen nu for alvor forsøger at arbejde sig ind på den moderne arabiske og muslimske verden er derimod uafviselig, men han kunne ikke dy sig for at gøre indsigelse gældende om den koptiske sproglærer. Pedersen forblev hans kommentar overhørig og fastholdt Davidsens mand som sproglærer gennem hele sit ophold.

Pedersen fortæller i et brev til professor Buhl dateret 2. november 1920 om vanskelighederne ved at tilegne sig Cairo-dialekten, men skriver også, at det stadig går fremad. For yderligere at intensivere sin indlæring af moderne arabisk drager han på et længere ophold i Fayyum, hvor han omgås den lokale befolkning, besøger oasens forskellige skoler og fører samtaler med lokale for på den måde at forbedre sin kompetence i brugen af det moderne arabiske talesprog.

Da han ved juletid 1920 kommer tilbage til Cairo, finder han tiden inde til næste skridt: at bosætte sig i den ikke-europæiserede del af Cairo omkring al-Azhar-moskeen og knytte kontakt til de lærde ved det historiske og agtværdige muslimske universitet. Det lykkes til fulde, og gennem de følgende tre måneder følger han undervisningen i al-Azhar og får tillige privat undervisning i forskellige dele af den klassiske og traditionelle muslimske lærdom. Efter sin hjemkomst skrev Pedersen om sine indtryk i *Al-Azhar, et muhammedansk Universitet* (1922).

Men det er ikke kun den traditionelle lærdom, han stifter bekendtskab med. Efter sit ophold i Cairo og den lange afstikker til Palæstina og Syrien¹¹ sender Pedersen ved sin hjemkomst i august 1921 en afrapportering om udbyttet af sit studieophold til Carlsbergfondet. Fondets arkiv har ikke længere Pedersens redegørelse, men i hans efterladte papirer findes en kladde, der giver et meget overbevisende indtryk af den voksende konflikt mellem lokale traditioner på den ene side og på den anden de mange nye udfordringer, den mellemøstlige verden i stigende omfang blev fanget i, og som på afgørende vis satte sit præg på hele regionen i begyndelsen af det 20. århundrede, hvor Det Osmaniske Sultanat gik under som følge af nederlaget i Første Verdenskrig. Denne dynamik var mere udtalt i Cairo end mange andre steder i regionen, og Pedersen vender i flere forskellige sammenhænge tilbage til dette i sine mange breve til venner og kolleger. I rapporten til Carlsbergfondet skriver han:

Alle Ægyptere er stærkt optagede af Bevægelsen (den nationale bevægelse) og jeg var bestandig Vidne til Demonstrationer paa Gaderne. Der er ingen Tvivl om at Bevægelsen er af stor Betydning, ogsaa fra et alment kulturhistorisk Synspunkt, på Overfladen er den rent national, uden Hensyn til Religionsforskelle; men i Virkeligheden ligger Modsætningen mellem den muh.

11. Jeg har tidligere behandlet Pedersens studieophold i Cairo i et bidrag til et festskrift tilegnet professor Kerstin Eksell (Bæk Simonsen 2012).

Orient og Europa bagved, og Bevægelsens videre Forløb vil sikkert faa Indflydelse paa Islams Udvikling. Den Krise som er opstaaet inden for Islam ved Mødet med den europæiske Kultur har affødt visse Reformbestræbelser. Disse har hidtil væsentlig kun antaget fast Form i en enkelte Bevægelse, der indledtes for en Menneskealder siden af Ægyptens Mufti Muhammad 'Abduh. Det har interesseret mig at studere denne Bevægelse nøjere i de Spor den har afsat i Litteraturen, i Lovene og de almindelige Anskuelse som drøftes Mand og Mand imellem. Som maskeret "Returning" er den ved at ebbe ud, men de Problemer den søger at løse trænger sig stadig paa og vil sikkert frembringe nye Reformretninger. En Grundtanke ved alle hidtidige Bevægelser af den Art er imidlertid at de er Compromisforsøg: en indefra kommende reformatorisk Aand kan [der må læses "har"] Islam ikke.¹²

Pedersen er her klar i sin vurdering. Han vil på ingen måde afvise, at islam som reference kan ændres, og han gør i flere bidrag i årene efter sit ophold gældende, at islam ikke er en statisk og uforanderlig størrelse. Men som han år senere skriver i et brev til den pakistanske muslimske intellektuelle Khurshid Ahmad (født 1932),¹³ har det udgangspunkt, *islâh*-bevægelsen ønskede at gøre gældende, efter hans vurdering ikke fremtiden for sig. Det synspunkt får Pedersen meget præcist formuleret ved i sin rapport til Carlsbergfondet at benytte termen "returning". Det er faktisk den eneste gang, Pedersen i sine efterladte papirer gør brug af et engelsk ord. I det omtalte skrift om al-Azhar er han inde på det samme i sin vurdering af de moderniseringsbestræbelser, der var blevet gennemført i al-Azhar på initiativ af Muhammad 'Abduh. En grundlæggende

12. Den benyttede kladde til redegørelsen til Carlsbergfondet findes i ACC 1974/97 kasse 25.

13. Khurshid Ahmad var i sit virke i *Jamaat-e Islami* engageret i bestræbelserne på at gøre Pakistan til en erklæret muslimsk/islamisk stat efter uafhængigheden i 1947, et projekt, Pedersen i sit brev vurderer som umuligt. En moderne stat funderet

på islamisk ret er efter hans skøn ikke længere mulig. Han skriver i brevet dateret 21. november 1957: "As a student of Islam I acknowledge the greatness and historical value of this state as it was still actual. But conditions have changed, nations are coming nearer to each other. I cannot see it would be beneficial to the world to introduce a *dâr al-Islâm*

against a *dâr al-Harb* but a *dâr al-Salâm* for everybody. I am quite sure that the Muslim religion will flourish in this framework as expressed in your constitution much better than would be the case in the shape that was ideal of bygone days." (ACC 1974/97 kasse 1).

reform af islam sikres ikke ved at gennemføre delvise ændringer i systemet ved siden af mere traditionelle, den sikres kun gennem en reel reform gennemført i lyset af de behov, der gør sig gældende rundt om i den muslimske verden (Pedersen 1922a, 75f.). Og i den forbindelse udgør de traditionelt uddannede lærde efter Pedersens vurdering en alvorlig hindring:

En virkelig Reformation skal Islams "lærde" meget have sig frabedt: den vilde betyde en fuldkommen Revolution af Islam, og den vil – om den nogensinde kommer – i hvert Fald ikke kunne frembringes gennem ydre Reforme. (ibid., 76)

Pedersens bidrag til studiet af islam i mellemkrigstiden

Pedersen rejste aldrig igen tilbage til den arabiske verden, men den professionelle kursændring, som han i flere sammenhænge forklarede var nødvendig (valget af arabisk, hebræisk og aramæisk til fordel for assyriske, babylonisk og sumerisk), var blevet stimuleret af hans studier hos Snouck Hurgronje og Ignaz Goldziher.¹⁴ Pedersen overtog i 1922 ved Buhls afgang professoratet i semitisk-østerlandsk filologi. Det første bind af det store værk om Israel cementerede den internationale position, han havde skaffet sig som førende forsker i Det Gamle Testamente allerede med sin disputats fra 1912, der i 1914 kom i en af ham selv oversat og udvidet tysk udgave tilegnet Buhl.¹⁵ Pedersen fortsatte sit arbejde med det store værk, men arbejdet med det trådte gennem 1920'erne og begyndelsen af 1930'erne i baggrunden, da han tydeligvis ønskede at markere, at der med hans ansættelse som professor i semitisk-østerlandsk filologi for alvor skulle inddrages nye felter i hans videnskabelige virke. Gennem 1920'erne og 1930'erne kom en række bidrag fra hans hånd om islamisk mystik, om islam i almindelighed og om forhold-

14. Påvirkningen fra Hurgronje er dokumenteret ovenfor; for Goldziher, se Pedersen (1922b).

15. Se brev til Benno Landsberger dateret 10.11.1912 (ACC 1974/97 kasse 10) og et brev til Snouck Hurgronje dateret 24.12.1912 (kasse 8).

16. Pedersen brugte en del tid under sit ophold i Cairo på studiet af islamisk mystik og sluttede venskab med Louis Massignon (1883-1962), der blev en ledende skikkelse i studiet af sufismen. I 1923 publicerede han *Muhammedansk Mystik*. Massignon var redaktør på *Collection de textes inédits relatifs à la mystique musulmane*, hvor Pedersen i 1938 publicerede *Al-Sulami*:

Tabaqat al-Sufiyah. Af Pedersens bidrag om islam generelt skal nævnes "Muhammedanismen" (1919), "Islam, dens Tilblivelse og Udvikling" (1924), *Islams Kultur* (1928); om mere samtidige forhold "Centralarabien og Wahhabiterne"

(1914), "Fortidens Khalifat og Nutidens Islam" (1924), "Nutidens Islam" (1929), et par kronikker om wahhabiterne i *Nationaltidende* (1. og 3. april 1928) og lidt om al-Azhar i det samtidige Egypten (Pedersen 1922a, 4).

ene i den moderne arabiske og muslimske verden i særdeleshed,¹⁶ der ikke her skal gøres til genstand for nærmere analyse. Det skal derimod hans aktive samarbejde med andre europæiske orientaler og deres fælles bestræbelser på at sikre publiceringen af centrale håndbøger, der har været uundværlige hjælpemidler for alle, der har arbejdet med islam og den muslimske verden.

Under sit studieophold i Leipzig i 1909 blev en af datidens førende tyske arabister, A. Fischer, opmærksom på Pedersens potentiale og foreslog redaktionen bag et projekt, der var blevet sat i gang af europæiske orientaler, og som i mellemkrigstiden blev kronet med udgivelsen af *Enzyklopädie des Islam* i en engelsk, en fransk og en tysk udgave, at knytte den unge danske forsker til sig. Redaktionen fulgte ikke Fischers opfordring, men ansatte i stedet for den tyske orientalist Richard Hartmann (1881-1965). I 1912 søgte Hartmann nye udfordringer, og så blev det Snouck Hurgronjes tur til at foreslå Pedersen en mulig tilknytning til projektet. I et brev dateret 24.12.1912 anmoder han ham om at overveje, om han ikke skulle søge Hartmanns tidligere job som medarbejder ved E.I.:

Würden eine Tätigkeit wie die des Dr. R. Hartmann Sie auf einige Jahren fesseln können, natürlich vorausgesetzt dass Sie Zeit zum eigenen Studium dabei erübrigen könnten? Mir wäre es angenehm, einen Talib im Islamgebiet bei mir zu haben. (ACC 1974/97 kasse 8)

Pedersen valgte tilknytning til det redaktionelle arbejde fra, men skrev gennem 1920'erne og 1930'erne en række bidrag til *Enzyklopädie des Islam*. Hans bidrag om *masdjid* blev fra alle sider genstand for stor lovprisning og er et overbevisende udtryk for de kvaliteter, der i 1912 foranledigede Hurgronje til at opfordre Pedersen til at overveje en nærmere lønnet tilknytning til redaktionen. Om artiklen skriver han i et brev til Pedersen dateret 2.9.1930:

Ihre Artikel Masdjid ist sehr interessant, obgleich die Dimension gegen die Regeln einer Enzyklopädie verstösst. Die Redaktion hat im Laufe der Jahre immerfort Vorwürfe in Empfang zu nehmen gehabt über das zu grossen Umfang mancher Artikel; ich glaube aber, dass Ihr Artikel alle früheren Objekte jenes Tael's an Grösse übersagt. (ACC 1974/97 kasse 8)¹⁷

17. Jf. også Alkjær (2011). Med fuld ret fremhæver Alkjær den afgørende fordel, den unge Pedersen fik af de mange internationale forbindelser, Frants Buhl og Edvard Lehmann havde til førende europæiske forskere rundt om i Europa. Lehmann var en periode professor i religionshistorie i Berlin. Da Pedersen blev bragt i spil som mulig medredaktør af *Enzyklopädie des Islam* i 1910, var han sikker på, at Pedersen var tabt for den danske universitetsverden (Alkjær 2011, 19, note 18).

Breve, der udtrykker samme begejstring for Pedersens omhyggelige studium af moskeen og dens betydning for lærdom og kultur, findes fra flere andre af samtidens store orientaler, her skal bare nævnes Louis Massignon (1883-1962) (ACC 1974/97 kasse 8, brev dateret 30. marts 1931), professor i Lund Axel Moberg (1872-1955) (ACC 1974/94 kasse 12) og professor i Leiden Arendt Jan Wensinck (1882-1939) (ACC 1974/94 kasse 19), som jeg skal vende tilbage til i det følgende. Pedersen blev i øvrigt opfordret til at bidrage med en skildring af sit møde med Massignon, da der i 1962 blev udgivet et mindeskrift for ham (Six 1962).¹⁸ I naturlig forlængelse af sin disputats fra 1912 skrev Pedersen til *Enzyklopädie des Islam* også opslaget om *qasam* (arabisk for det at aflægge en ed) og dertil adskillige andre artikler.

Gennem sine bidrag og gennem sine personlige og faglige kontakter til det europæiske orientalistiske forskningsmiljø blev Pedersen en central og kendt figur, og derfor blev han også involveret i endnu to projekter, der som *Enzyklopädie des Islam* karakteriserer det professionelle broderskab mellem en lang række af de store europæiske orientaler, der blev etableret fra slutningen af 1800-tallet og frem.

Under sit studieophold i Leiden i 1909 blev Pedersen tilknyttet et stort anlagt ordbogsprojekt lanceret af den tyske arabist August Fischer. Tilknytningen til projektet gav Pedersen en værdsat supplerende indtægt, som det fremgår af hans efterladte papirer, hvor han i et brev dateret 10. november 1912 til vennen Benno Landsberger skriver:

Allerdings habe ich gute Aussicht im nächsten Jahr wissenschaftliche (kleinere) Stipendien zu bekommen, aber ich habe diese noch nicht. Sehr lieb wäre es mir deshalb, wenn Fischer mir 1000 Mk. jährlich für sein Lexicon darbieten könnte. Er stellte mir es so in Aussicht und meint, die Arbeit würde Okt.-Nov. anfangen können. Ich habe ihm geschrieben, dass ich jetzt bereit bin, aber noch nichts von ihm gehört. Sie wissen wohl nichts davon? (ACC 1974/94 kasse 10)

18. I et festskrift til Massignon bidrog Pedersen med "Quelques remarques au sujet du texte des *Tabaqât al-Sûfiyya d'al-Sulami*" (1956-57).

Mens Pedersen studerede hos Snouck Hurgronje, kunne han ikke undgå at notere sig det forbehold, hans lærer havde i forhold til Fischer og hans ordbogsprojekt. I et brev til Pedersen dateret 4. marts 1913 skriver Hurgronje:

Was die lexikalische Arbeit Fischers anbetrifft, so fürchte ich, dass es lange dauern wird, bis es damit zu ernstern Schritten kommt. Die Fähigkeit, eine Arbeit grösseren Umfangs zu gründen und auszuführen, hat F. bisher nicht gezeigt. Ich hoffe aber sehr, dass ich mich irre. (ACC 1974/94 kasse 8)

Samme forbeholdne holdning kommer frem i et senere brev til Pedersen dateret 3. februar 1917, hvor han skriver:

Nach meiner Ueberzeugung wird das von F. geplante Wörterbuch nie fertig. Schon wegen des unendlichen Umfangs des Projekts nicht; aber ausserdem hat F. noch nie eine grössere Arbeit zustande gebracht und geben seine vielbogigen Ausführungen und heftigen Diskussionen über die Bedeutung der Quilte in arabischen Redensarten (finde ich) wenig Grund, in der Zukunft Besseres von ihm zu erwarten. (ACC 1974/94 kasse 8)

I et brev dateret 2. november 1931 skriver han et sted, hvor han omtaler et bestemt arabisk udtryk: "Aber ich bin nicht in der glücklichen Lage A. Fischer's, der für den Ausdruck *yauman wa laylatan* gleich 20 Belegstelle aufzubringen im Stande ist" (ACC 1974/94 kasse 8).

Det kan ikke afgøres, hvor længe Pedersen opretholdt sin aktive medvirken i Fischers ordbogsprojekt, men at han, som den omhyggelige og grundige filolog han nu engang var, fastholdt sin interesse for projektet, kan ses af et par breve fra H.A.R. Gibb (1895-1971) til Pedersen. Gibb skriver i et brev dateret 17. oktober 1948:

The story of Fischer's dictionary is a very sad one. In the early years of the Arabic Academy, before the recent war, it was decided to bring it out under the auspices of the Academy, with Fischer himself as editor, and a special staff was appointed to assist him. Fischer accordingly sold [fremhævet i originalen] the entire set of fishes to the Academy – I think that I am stating the facts correctly – and established himself in Cairo to prosecute this task, receiving a salary from the Academy. At the last meeting before the war, it was reported that the first facsimile was in press, but I never saw a proof of it. After

1939, of course, Fischer did not return to Egypt, and work on the dictionary was suspended.

During the war years, the Academy was reorganized, and began to operate on entirely new principles. When the annual meetings (now called conferences) with the foreign members [af det egyptiske Akademi] were resumed, we learned that the Academy had decided not to continue the arrangement and publication of Fischer's dictionary, but to substitute it for a new "comprehensive" Arabic lexicon (in Arabic only), in which Fischer's materials would be included. (ACC 1974/97 kasse 5)

Pedersens interesse for det omhyggelige og omfattende seddelkartotek, Fischer gennem årene havde samlet, havde rod i det forhold, at han selv gennem flere år havde bidraget til projektet, og hans fortsatte interesse fremgår af et brev, Gibb sender ham dateret 31. oktober 1948, hvor han lover Pedersen at undersøge mulighederne for at få adgang til Fischers kartotek (ACC 1974/97 kasse 5). Desværre fremgår det ikke, om en sådan mulighed forelå, men Pedersens efterladte papirer antyder, at det ikke var tilfældet. I hvert fald fremgår det af breve fra Pedersens efterfølger som professor i semitisk-østerlandsk filologi, Frede Løkkegaard (1915-1997), at han under besøg i Cairo i begyndelsen af 1950'erne ikke synes at have modtaget opfordringer fra Pedersen til at undersøge sagen (ACC 1974/97 kasse 11).

Fischers store ordbogsprojekt blev således aldrig materialiseret (Kraemer 1955). Det gjorde til gengæld arbejdet med *Enzyklopädie des Islam*, og dertil kommer endnu et stort anlagt fælles projekt, der fortsat den dag i dag fremstår som en uvurderlig reference for studiet af islam: den store traditionskonkordans, der blev skabt med den i Leiden virksomme hollandske orientalist Arendt Jan Wensinck (1882-1939) som omdrejningspunkt (Wensinck 1936-1988).¹⁹ Goldzihers banebrydende arbejde med det omfattende traditionsmateriale havde metodisk godtgjort, hvilket betydningsfuldt og centralt materiale de klassiske og kanoniske *hadith*-samlinger rummede, og derfor var en konkordans baseret på de dengang mest udbredte og mest benyttede *hadith*-værker af indlysende interesse. Og med det navn, Pedersen allerede havde skabt sig, var det ikke overraskende, at Wensinck rettede henvendelse til ham desangående. Han opfordrer i et brev dateret 2. januar 1917 Pedersen

19. Værket blev genudgivet i otte bind af Brill i et mindre og noget mere håndterligt format i 1991.

til at indtræde i kredsen af medarbejdere til virkeliggørelse af det stort anlagte værk og får et svar, vi ikke kender. Men det kan af et postkort fra Wensinck dateret 21. januar 1917 ses, at Pedersen har besvaret henvendelsen positivt og imødekommende, omend han følte sig nødsaget til at meddele, at han havde forpligtet sig på at bidrage til Fischers ordbogsprojekt. Det gjorde ikke Wensincks glæde over at få Pedersen tilknyttet kredsen af medarbejdere til konkordansen mindre. I et brev dateret 12. februar 1917 skriver han: “Sehr geehrter Herr Doctor! Ihr Brief war mir eine freudige Überraschung; ich begrüße Sie herzlich als Mitarbeiter” (ACC 191974/97 kasse 19). Breve fra 1921 og 1922 dokumenterer, at Pedersen løbende bidrog til arbejdet, bl.a. med referencer til lokalisering af traditioner om *zakât* (dateret 6. august 1922), ligesom vi af hans papirer kan se, at han gennem sine forbindelser til Videnskabernes Selskab medvirkede til, at det store fællesprojekt også fra dansk side fik den økonomiske støtte, der overhovedet gjorde det muligt at udgive det omfattende værk.

Konklusion

Pedersen slog allerede som ganske ung sit navn fast som internationalt anerkendt forsker i studiet af Det Gamle Testamente. Gennem sine studier hos førende orientaler rundt om i Europa i årene fra 1909 til 1912 blev han i stigende omfang interesseret i arabisk og i islam, uden at han dog helt slap sin interesse for studiet af det gamle Israel. Med sin udnævnelse som Buhls efterfølger som professor i semitisk-østerlandsk filologi i 1922 blev han naturligt involveret i de fælles projekter, en række førende europæiske orientaler satte i gang i mellemkrigstiden. Forskydningen mod det arabiske og islam er dokumenteret i Pedersens efterladte papirer. Derfor var han også selvskreven som repræsentant for dansk humanistisk forskning, da Det Hollandske Akademi i 1949 tog initiativ til at samle en række islamforskere, der i fællesskab kunne forestå en ny og revideret udgave af mellemkrigsårenes store fællesværk *Enzyklopädie des Islam*. Det hverv takkede han med sine positive erfaringer fra mellemkrigstiden ja til, og frem til midten af 1960'erne, hvor hans kræfter blev stadig mindre, virkede han med engagement og grundighed i det redaktionelle arbejde med den nye udgave.²⁰

20. Om Pedersens virke i redaktionen for den nye udgave af E.I., se Bæk Simonsen (2011).

Litteratur

- Alkjær, Bo. 2011. "Forskning og kammeratskab: Johannes Pedersen og religionshistorikerne." I Tim Jensen og Mikael Rothstein (red.): *Den sammenklappede Tid. Festskrift til Jørgen Podemann*. København: Chaos.
- Buhl, Frants. 1884. "Til Oversigt over de gammeltestamentlige Undersøgers og Forhandlingers nuværende Standpunkter." I *Theologisk Tidsskrift for den danske Folkekirke* I: 325-342. – 1910. *Det Gamle Testamente*. Oversat af Frants Buhl m.fl. København.
- Bæk Simonsen, Jørgen. 2012. "Johannes Pedersens ophold i Cairo 1920-1921." I *Orientalia Suecana* LXI: 107-118.
- 2011. "Johannes Pedersen, Encyclopaedia of Islam og den muslimske verden." I *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger* 50: 387-410. København: Det Kongelige Bibliotek.
- Fenger, Svend (red.). 1919. *Religionshistoriske Tekster i dansk Oversættelse*. København: V. Pio.
- Grane, Leif. 1980. "Det teologiske Fakultet 1830-1925." I *Københavns Universitets Historie 1479-1979*, V: 325-500. København: G.E.C. Gads Forlag.
- Hammershaimb, Erling. 1978. "Johannes Pedersen 7. november 1883 – 22. december 1977." I *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Oversigt over Selskabets Virksomhed*, 87-111. København.
- Høgenhaven, Jesper. 2015. "Frants Buhl som gammeltestamentlig teolog." I *Dansk Teologisk Tidsskrift* 78: 42-64.
- Kraemer, Jörg. 1955. "August Fischers Sammlungen zum arabischen Lexicon." In *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 55: 81-105. Wiesbaden: Kommissionsverlag Frantz Steiner GmbH.
- Lehmann, Edvard. 1924. *Illustreret Religionshistorie*. København: G.E.C. Gads Forlag.
- Lemche, Niels Peter. 2008. *Det Gamle Testamente mellem teologi og historie: Den historisk-kritiske bibelforsknings storhed og fald*. Frederiksberg: Anis.
- Løkkegaard, Frede. 1992. "Østerlandsk-semitisk filologi." I *Københavns Universitets Historie 1479-1979*, VII: 477-516. København: G.E.C. Gads Forlag.
- Nicholson, Ernest. 1998. *The Pentateuch in the twentieth Century: The Legacy of Julius Wellhausen*. Oxford: Clarendon Press.
- Otzen, Benedikt. 1977. *Israeliterne I Palæstina: Det gamle Israels historie, religion og litteratur*. København: Gad.
- Pedersen, Johannes. 1967-1973. "Vorwort" til Joseph Desomogyi (ed.): *Ignaz Goldziher – Gesammelte Schriften 1-6*, I: vii-ix. Budapest: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim.
- 1957. *The Scientific Work of Snouck Hurgronje*. Leiden: Brill.
- 1956-1957. "Quelques remarques au sujet du texte des Tabaqât al-Sûfiyya d'al-Sulami." I *Melanges Louis Massignon* 1-3. Damas: Institut Francais de Damas.
- 1934a. *Israel III-IV. Hellighed og Guddommelighed*. København: V. Pios Boghandel.
- 1934b. "Frants Buhl". *Acta Orientalia* XII: 1-5.

- 1934c. "Frants Buhl". *Dansk Biografisk Leksikon* IV: 340-344. København: J.H. Schultz Forlag.
- 1933. "Mindeord over Frants Buhl." I *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Oversigt over Selskabets Virksomhed*, 87-111. København.
- 1929. "Nutidens Islam." I *Gads Danske Magasin*, 273-292. København.
- 1928. *Islams Kultur*. København: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag.
- 1924a. "Islam, dens Tilblivelse og Udvikling." I Edvard Lehmann (red.): *Illustreret Religionshistorie*. København: G.E.C. Gads Forlag.
- 1924b. "Fortidens Khalifat og Nutidens Islam." I *Gads Danske Magasin*, 288-309. København.
- 1923. *Muhammedansk Mystik: en Samling Tekster. Oversat og forklaret af Johannes Pedersen*. Verdensreligionernes Hovedværker 8. København: Gyldendals Boghandel.
- 1922a. *Al-Azhar, et muhammedansk Universitet*. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning 124. København: Videnskabernes Selskab.
- 1922b. "Ignaz Goldziher." I *Teologisk Tidsskrift*, 4(III): 1-9. København: G.E.C. Gads Forlag.
- 1920. *Israel I-II. Sjæleliv og Samfundsliv*. København: V. Pios Boghandel.
- 1919. "Muhammedanismen." I Svend Fenger (red.): *Religionshistoriske Tekster i dansk Oversættelse*. København: G.E.C. Gads Forlag.
- 1914. "Centralarabien og Wahhabiterne." I *Nordisk Tidsskrift för Vetenskap, konst og industri*, 391-418. Stockholm: Wahlström och Widstand.
- 1912. *Den semitiske Ed og beslægtede Begreber samt Edens Stilling i Islam*. København: Forlaget af V. Pios Boghandel.
- 1909. *Bibelbog for Skole og Hjem, Uddrag af Biblen i ny Oversættelse*. København: Forlaget af V. Pios Boghandel (sammen med Edvard Lehmann).
- Six, Jean-Francois. 1968. *Cahiers de l'Herne - Massignon*. Paris.
- Skovgaard-Petersen, Jakob. 2007. "Shaykherne og kokkepigen: Johannes Pedersen i Cairo 1920-21." *Carsten Niebuhr Biblioteket* 14: 6-13.
- Wellhausen, Julius. 1883. *Prolegomena zur Geschichte Israels*. Berlin: Georg Reimar.
- Wensinck, Arendt J. 1936-1988. *Concordance et indices de la tradition musulmane*. Leiden: Brill.
- Winther, Ulla. 2006. "I Niebuhrs fodspor. Om kaptajn Magnus Davidsen." *Sfinx* 29(6): 4-9.